

Cankar je februarja 1945 odpotoval v Beograd, od koder je bil kmalu poslan na novo diplomatsko mesto. Deseto poglavje, "Atene" predstavlja zadnjo postajo Cankarjeve diplomatske kariere, ko je bil poslanik Jugoslavije v Grčiji. Cankar se je sicer znašel v dokaj nezavidljivem položaju, saj je tedaj prihajalo do pogostih sporov v grškem delu Makedonije pa tudi do preganjanja makedonske manjšine na tem območju. O tem pa je potrebno opozoriti, da je Rahten relativiziral preganjanje makedonske manjšine, ko je na str. 188 zapisal: "*Ker so bili tedaj domnevno prizadeti tudi pripadniki slovanske manjšine v grškem delu Makedonije, je [tedanji zunanji minister] Šubašič s telegramom 18. junija 1945 naložil poslanstvu, naj pošlje grški vladi protestno noto*". Cankar je nato 22. julija protestiral zaradi pregonov proti "*Makedoncem, našim sonarodnjakom v Egejski Makedoniji*". Zaradi "*ugrabitev, zlorab, kraj, ubojev, prepovedi uporabe narodnega jezika*" je Beograd pozval oblasti v Atenah, naj ukažejo, "*da preneha vsako nasilje in pregoni nad prebivalstvom naše narodnosti v Egejski Makedoniji*". Grčija bi se morala obvezati, "*da bo spoštovala pravice naše narodne manjšine*".

Matjaž Klemenčič, ki je raziskoval položaj makedonske manjšine v Egejski Makedoniji za potrebe prispevka o makedonskih Američanih za ameriško založbo ABC-Clio, je znova potrdil, da je šlo za dejansko preganjanje slovanskih Makedoncev, katere mu so pripadniki makedonske manjšine in celo ameriški in kanadski državljani makedonskega porekla izpostavljeni s strani grških oblasti vse do današnjih dni. O tem je Klemenčič leta 2005 pisal v prispevkih "Delovanje makedonskih izseljencev iz ZDA in Kanade za neodvisnost in mednarodno priznanje Makedonije" v reviji *Studia Historica Slovenica*, leta 2003 pa v *Zborniku Janka Pleterskega*.

Rahten ob koncu desetega poglavja še navaja, da je bil Cankar 15. oktobra 1946 poslan najprej na dopust, nato pa bil 8. marca 1947 upokojen.

V zadnjem poglavju z naslovom "Samota" je opisano še Cankarjevo življenje po upokojitvi, ko se je v glavnem ukvarjal s pisanjem. Leta 1953 je bil izvoljen za rednega člana SAZU, naslednje leto pa se ločil od Niče. Umrl je 22. septembra 1958.

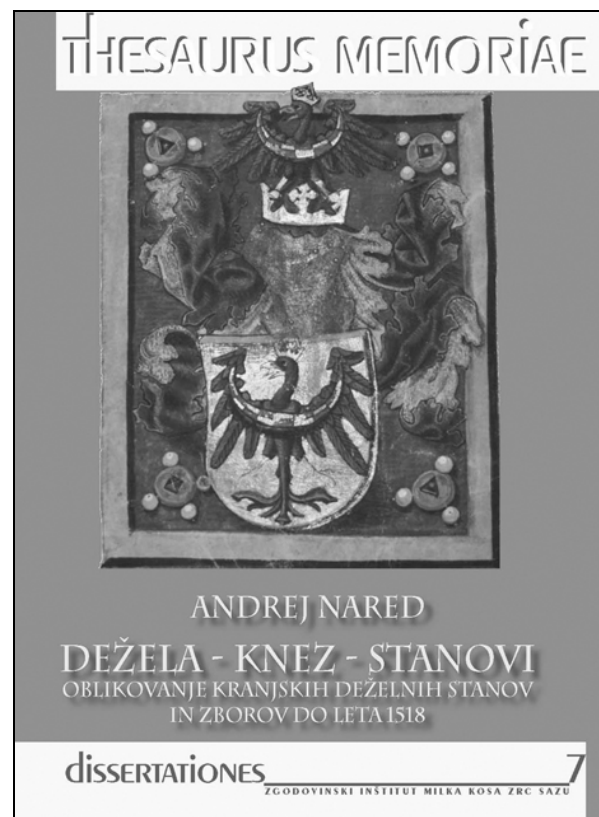
Knjiga o Izidorju Cankarju predstavlja novost v slovenski historiografiji, saj Cankarja predstavi na podlagi doslej še neobdelanih virov, ki pomagajo k dodatni osvetlitvi slovenske zgodovine pa tudi zgodovine nekdanje jugoslovanske države.

Matjaž Klemenčič

Andrej Nared: Dežela – knez – stanovi: oblikovanje kranjskih deželnih stanov in zborov do leta 1518. Thesaurus memoriae. Dissertationes, 7. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2009, 366 str.

To je delo, ki bo naredilo red v možganih skoraj vseh pišočih zgodovinarjev na Slovenskem. Vsak izmed nas, ki se loteva tem iz časov do sredine 19. stoletja, med delom naleti na pojme in termine v zvezi z delovanjem deželnih stanov in z njim povezane vloge plemstva. Tu nas marsikaj bega, lovimo se in pogosto tudi zgrešimo. Težave nam delajo nemščina, ki v stoletjih spreminja svoj socio-lingvistični obraz, spremembe v medsebojnih človeških odnosih dolgotrajnega fevdalnega časa, terminologija kot odraz zgodovinskih okoliščin. Ob tej priliki mi prihaja na misel pokojni profesor Vilfan, ki je imel sijajno znanje o vsem tem, pa sem ga vendar slišala vzklkniti: "Ni dovolj, da zmoreš dokument prebrati, moraš ga tudi razumeti!" V letih svojega popotovanja skozi arhivalije sem tudi sama naletela na dokumente, ki jih nisem znala ne prebrati ne razumeti, gotovo bolj pogosto kot profesor Vilfan.

Zato sem zelo zadovoljna, da v Arhivu Republike Slovenije deluje mlad strokovnjak, ki se je posvetil tako pomembni temi, kot so deželni stanovi. Ti so bili, kot popolnoma pravilno ugotavlja avtor, potem ko so se dokončno izoblikovali, tristo let eden najpomembnejših političnih, upravnih in gospodarskih akterjev v habsburških deželah. V uvodu knjige navaja najbolj relevantna dognanja starejših in mlajših avtorjev, ki so se v preteklih stopetdesetih letih ukvarjali z deželnimi stanovi nekdanjega rimsko-nemškega cesarstva, posebej njegovega habsburškega dela. Pri tem seveda ne more mimo Otta Brunnerja in njegovega klasičnega dela *Land und Herrschaft*. Brunner je v razpravo uvedel strokovno metodo, temelječo na poznavanju in obvladovanju virov, za razliko od avtorjev mnogih konstruktov, ki gledajo na materijo z očmi pravnega sveta 19. stoletja. Da je miselni vzorec, presojeti preteklost iz svoje sedanosti, običajen za ljudi na splošno, ni nenavadno, na žalost pa je bil in je še pogosto napaka tudi zgodovinarjev. To je na primeru podobe in ocene slovenske zgodovine, ki so jo "zabetonirali" prvi šolani slovenski zgodovinarji, ki so se učili še na nemških univerzah, lepo prikazal že omenjeni Sergij Vilfan v uvodu k svoji knjigi *Zgodovinska pravotvornost in Slovenci*. Prav Vilfan ima zasluge za vrsto najbolj tehtnih modernih razprav – avtor jih v seznamu uporabljene literature našteje kar 28 – o pojmi in vsebinah fevdalne pravne ureditve, katere bistvo so bili odnosi in razmerja med deželnim knezom, deželo in deželnimi stanovi.

Največji del pisnega gradiva o tem za nekdanjo Kranjsko danes hrani Arhiv Republike Slovenije. Sama sem bila v njem zaposlena ravno v letu, ko se je naš avtor rodil. Takrat je v njem delala vrsta izvrstnih arhivistov-zgodovinarjev, ki so hiteli urejati arhivsko gradivo, ki je še nosilo posledice druge svetovne vojne in povojnega časa. Pri tem so si nabrali ogromno znanja, tudi o delovanju stanov, vendar pa tisto niso bili časi, ko bi bili arhivisti deležni kakšnih posebnih spodbud za raziskovalno delo in publiciranje. Doktorat znanosti si je uspela pridobiti le Marija Verbič, ki jo imam v spominu kot ostroumno gospo preprostega videza, sedečo med kupi spisov stanovskega arhiva. Na njena objavljena dela se je lahko naslonil avtor, ki ga imamo v tem pogledu lahko upravičeno za njenega naslednika.

Da je lahko osvetlil začetke deželnih stanov, ki segajo na Štajerskem v 12.–13. stoletje, na Koroškem in Kranjskem pa v 13.–14. stoletje, je moral uporabiti na stotine drobnih podatkov, napaberkovanih iz najrazličnejših virov in literature. Pri tem se ni mogel nasloniti na nobeno moderno študijo o tem predmetu v obravnavanem obdobju, saj jih preprosto ni. Koncept in metodo raziskave si je moral zamisliti sam in to je storil dobro.

Njegova teza je bila, da se je stanovska organizacija v notranjeavstrijskih deželah začela oblikovati

v petnajstem stoletju, njeni nastavki pa segajo v čase precej pred letom 1400. Za začetek bralcu predstavi objavljene in neobjavljene vire po njihovi vsebini, s pomočjo katerih jo je nameraval potrditi. To so na primer deželni privilegiji, ki so bili pozneje zaobjeti v deželnih ročinih, pa različne listine, ki so bile sestavni del postopka – sklica, poteka in zaključkov deželnega zbora, sezname sprva le plemičev in pozneje tudi ostalih upravičencev, ki so se ga udeležili, vojaški in davčni sezname in končno zbirni sezname (matrike) kranjskih deželnih stanov. V knjigi te seznane tudi objavlja, za kar smo mu zelo hvaležni.

Ko tezo razvija, sproti pojasnjuje vsebino terminov, ki (nam) raziskovalcem radi povzročajo probleme. Za nadaljnje branje je bistveno, da najprej pojasni vsebino pojma *dežela*, kaj je zaobjemala in kako se je s stoletji spreminjala. Ob tem se je spreminjal njen pravni red, ki je že po definiciji družbena konvencija, neločljiva od duha časa. Nastanek dežele je bil del procesa osvobajanja nesvobodnega plemstva, ministerialov, ki je v slovenskih deželah tekkel od prve polovice 12. stoletja dalje. Avtor razloži pojem ministeriala, ob njem pa še milesa, katerega osebni položaj se je v mnogočem razlikoval od ministerialovega, skupni pa sta jima bili osebna nesvoboda in služba fevdnemu gospodu. Posestna razmerja so se urejala po deželnem pravu, ki je bilo sprva običajno, ki pa so ga Habsburžani po utrditvi svojega položaja deželnih gospodov v Vzhodnoalpskem prostoru dali zapisati v deželnih privilegijih, ki so dali tudi osebno svobodo ministerialom in militom. Njihove premoženjskopravne zadeve so se reševale na deželnih ogradnih sodiščih. Privilegiji so uzakonili tudi patrimonialno sodstvo, se pravi pravico, da vsak zemljiški gospod izvaja nižje sodstvo nad svojimi kmeti. Že do leta 1200 pa so se izoblikovala deželska sodišča, ki so vlekla tradicijo iz sodnih pooblastil nekdanjih krajinskih knezov, sedaj pa so v teritorialno-sodnem smislu predstavljala vmesno stopnjo med zemljiškim gospodvom in deželo; bila so osnovne sodne, upravne, vojaško-mobilizacijske in "policijske" enote, za neprivilegirane sloje torej "javna" oblast. Tudi za pojasnilo tega termina, s katerim so pogosto težave (posebno pri prevajalcih in lektorjih), bo bralec avtorju hvaležen.

Dežela je bila najprej pravna, šele nato teritorialna vez plemstva nekega zemljepisnega območja in njegovega deželnega gospoda. Knez se je v posameznih zadevah posvetoval sprva z izbranimi velikaši. Iz teh posvetov in skupinskih posvetovanj (več), pa tudi dednih poklonov, kjer so vodilne skupine v deželi prisegle zvestobo novemu knezu, ta pa jim je zagotovil, da bo spoštoval deželne privilegije, so se od 15. stoletja dalje začeli oblikovati deželni zbori, ki jih je po potrebi skliceval deželni knez. Na njih so skupine višjih (maloštevilnih) in nižjih (večina) plemičev, prelatov in končno tudi

deželnoknežjih mest in trgov, deželni stanovi torej, z nasveti in denarjem pomagali deželnemu knezu za dobrobit celotne dežele. To je bila dežela (Landchaft) v ožjem pomenu besede. Poleg tega termina, ki ga je v tej fazi moč enačiti s terminom deželni stanovi, so tu pojasnjene še vsebine besed deželani (Landleute), stanovi, plemiči (die vom Adl).

Kranjski deželni stanovi so dobili svojo dokončno strukturo in delokrog v prvi četrtini 16. stoletja, v zgodovinskih okoliščinah, ki so splošno znane in tu na kratko opisane. Sledi predstavitev posameznih stanov. Najprej prelatov, kjer so bili od začetka 16. stoletja kriteriji za sedež in glas na prelatski klopi zemljiška posest v deželi, njeno avtonomno upravljanje, bivanje v tej deželi ter neposreden pravni odnos z deželnim knezom. Začetkov te samostojne klopi zaradi pomanjkanja virov ni mogoče določiti, prav tako ne njene popolne sestave in višine davčnih obveznosti. Drugo klop so zasedali (maloštevilni) gospodje, tretjo, najštevilnejšo in najpomembnejšo, pa vitezi in oprode, potomci nekdanjih nižjih ministerialov in militov. Razlika med vitezi in gospodi je bila v poznem srednjem veku predvsem v tem, da lastnik viteške posesti ni mogel imeti cerkvenih fevdov, sodnih, mitninskih, trških, lovskih in podobnih pravic, ki so bile dostopne gospodom: gospoda je torej ustvarilo gospostvo s takimi pravicami. Na četrti klopi v stanovah habsburških dežel so sedeli predstavniki mest in trgov, ki so bili majhni in skoraj v celoti last deželnega kneza. Na Kranjskem so bila del deželnih stanov praviloma le mesta, skupaj 11.

Posebno poglavje avtor nameni deželnemu zboru in drugim stanovskim zborovanjem, ob tem pa razloži izraze, ki se zanje pojavljajo v virih in historiografiji. Posebna dragocenost tega poglavja je seznam kranjskih deželnih zborov in meddeželnih stanovskih zborovanj, od njihovih začetkov (domnevno) v letih 1397 in 1401 do (domnevno) leta 1519. Ob tem je opisan deželnozborski postopek, se pravi njegov sklic oziroma razpis, (ne)udeležba na zboru, vloga deželnoknežjih komisarjev, ki so običajno nadomeščali in predstavljali deželnega kneza – v obravnavanem obdobju se ta na Kranjskem ni udeležil niti enega (klasičnega) deželnega zbora –, ter potek in vsebino pogajanj. Ta pogajanja so, v zameno za odobritev izrednih davkov, ki je bila najmočnejša kompetenca stanov, prinesla deželi marsikatero drobtinico s knezove mize, posebno v času turških vpadov, kmečkih uporov in verskih vojn 16. stoletja.

Sklepe deželnega zbora v deželi so realizirali posebni organi, iz katerih se je sčasoma razvila stanovska uprava, ki je bila hkrati tudi deželna samouprava. Avtor poda vrsto in razvoj stanovskih organov in njihovih uradov, ki so jih vodili domači plemiči, ter opiše dvojno vlogo najvišjih deželnih uradnikov – deželnega glavarja, upravitelja in upravnika,

ki so bili po svojem imenovanju in funkciji odgovorni tako deželnemu knezu kot stanovom. Postavi – logično – domnevo, da so sprva zborovali v prostorih ljubljanskega gradu, in dokončno razreši vprašanje deželne hiše in arhiva, glede katerih je bilo med zgodovinarji doslej veliko napačnih trditev.

V poglavju o dejavnosti deželnih stanov je definiran pravni položaj deželnih stanov, njihove pristojnosti in odnos z deželnim knezom. Razloženi so pojmi, kot so odobritev, zaščitno pismo, imenje oziroma imenjska renta, davčna naložitev. Tudi to bo močno koristilo ne le začetnikom v zgodovino-pisju, marveč tudi marsikomu, ki se že dlje časa ubada(mo) s starejšo slovensko zgodovino. Tudi poglavje o t. im. priključenih gospostvih dežele Kranjske – Marki in Metliki, Istrski (Pazinski) grofiji, nekdanji devinsko-walseejski dediščini na Krasu in v Istri, Kastavu in Reki ter Trstu – lahko razjasni kakšno zmotno predstavo.

Kranjska je bila od prihoda pod habsburško dinastijo močno povezana s Štajersko in Koroško. V nemirnih časih druge polovice petnajstega in celotnega šestnajstega stoletja so dežele, za katere se je proti koncu tega obdobja uveljavil izraz Notranja Avstrija, gojile medsebojno solidarnost in pomoč. Skupna zasedanja zborov ali njihovih predstavnikov (deželnih odborov) so bila kar pogosta, po potrebi pa je deželni knez sklical na skupno zasedanje tudi predstavnike petih nižjeavstrijskih dežel, Spodnje in Zgornje Avstrije, Štajerske, Koroške in Kranjske. V vsem tem obdobju so se med notranjeavstrijskimi deželami in obema Avstrijama pojavljala trenja, na videz malenkostni spori glede sedežnega reda in protokolov. Probleme so rešili šele leta 1632, ko je bila največja moč deželnih stanov že mimo.

Maja Žvanut

Sveta Ana skozi čas : zbornik občine Sveta Ana (ur. Marjan Toš, Igor Zemljič). Maribor : Ostroga, 2009, 508 str.

V zadnjem obdobju prihaja do sprememb raziskovanja oziroma objavljanja raziskovalnega dela na področju krajevne zgodovine. Doslej uveljavljen problemski pristop dopolnjujejo ad hoc zborniki, monografske publikacije zgodovine lokalne skupnosti, predvsem občin. Takšen trend je posebej opazen na območju Slovenskih goric. Namen tega početja je opozorilo lokalnih skupnosti na lastno zgodovino. S tem bralci na enem mestu dobimo zbrane podatke, s čimer poleg interpretacije lokalne zgodovine pridobimo zapise lokalnih navad, značilnosti in